

ВСІ ШЛЯХИ ВЕДУТЬ ДО КРИМУ

Насичена хвилюючими подіями історія, пов'язані з культурою цілого конгломерату самобутніх народів стародавні пам'ятки, унікальні природні ландшафти, чудовий клімат з давніх-давен приваблювали на Кримський півострів численних мандрівників, як учених-професіоналів, так і дослідників-аматорів. Залишені ними наукові та художні описи краю, мемуари, щоденники, подорожні нотатки, путівники, листи до друзів і знайомих є неоціненним джерелом для кожного кримознавця. Однак донедавна рукописи і публікації, розпорошені в більшості своїй по архівах та книгозбірнях різних міст і навіть країн, перебували поза науковим обігом. Нині ж цю прогалину певною мірою має заповнити науково-довідкове видання знаного кримського краєзнавця, доцента кафедри історії України та допоміжних дисциплін Національного Таврійського університету Андрія Непомнящого "Записки мандрівників та путівники в розвитку історичного краєзнавства Криму (остання третина XVIII — початок XX століття)", рекомендоване до друку Вченою радою Інституту археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України.

У передньому слові до своєї праці автор зазначає, що, незважаючи на те, що власне термін "історичне краєзнавство" з'явився в науці лише в 2-й половині XX ст., ця галузь знань, яка вивчає теоретичні засади, зміст і методику комплексного дослідження минувшини окремої місцевості, має давні і сталі традиції.

Зокрема, жвавий науковий інтерес до Криму, його історії, етнографії, економіки, рекреаційних можливостей виник в останній третині XVIII ст. І хоча перша, запланована на початку 1770-х рр., вчена мандрівка Північним Причорномор'ям академіка Петербурзької Академії наук, натура-

ліста, доктора медицини Й. Гільденштедта не відбулася, починаючи від 1782 року, вчені Академії відвідують Кримський півострів регулярно.

А. Непомнящий у першому розділі подає докладний опис наукових експедицій, наводить уточнені факти з біографій їхніх керівників — Василя Зуєва, Федора Черноґо, Петра Палласа, Фрідріха Біберштейна, Моріца Енгельгардта, Йоганна Паррота, Єгора Келера, Євгена Паскаля та ін.

Саме ці наукові експедиції автор характеризує як початковий етап розвитку історичного краєзнавства Криму. Адже під час їхнього проведення було складено докладні мапи Таврії, здійснено каталогізацію й опис найбільш цінних кримських старожитностей, гостро порушено питання захисту від руйнації давніх пам'яток, з'явилися перші кримознавчі твори високого наукового значення і загалом експедиційне дослідження Криму сприяло популяризації знань про край, завдяки чому Таврія невдовзі стала місцем паломництва численних українських, російських і зарубіжних мандрівників. Тому найбільший за обсягом розділ видання присвячено аналізу їхніх вражень від перебування на чарівному півострові.

А. Непомнящий детально перелічує всі спроби створення зведеного каталогу записок мандрівників кримськими теренами, починаючи від складеного у 1870-х роках невідомим дослідником бібліографічного словника з кримознавства. Найвагомішою ж працею, на його думку, є бібліографічний довідник "TAURICA" патріарха кримського краєзнавства Арсенія Марковича. Окремі бібліографічні добірки зі стислими характеристиками творів подорожуючих були запропоновані археологом і нумізматом Олександром Бертъє-Делагардом і видатним українським ботаніком Левком Симиренко. Та наведені цими та деякими

іншими дослідниками списки літератури важко було назвати вичерпними. Відтак, зібрана А.Непомнящим історико-краєзнавча література, відшукані ним в 22 архівах рукописні матеріали дозволяють значно доповнити бібліографію праць багатьох діячів науки та культури кінця XVIII — початку XX ст., істотно розширити уяву про їхню творчість на ниві кримознавства.

До бібліографічного покажчика записок тих, хто відвідав кримську землю в зазначений часовий період, авторомі поталанило внести 1001 назву праць, опублікованих не лише у Сімферополі, Ялті, Севастополі, Феодосії, Коктебелі, а й у Києві, Одесі, Львові, Харкові, Санкт-Петербурзі-Петрограді, Москві, Саратові, Томську, Тифлісі, Вільно, Ризі, Парижі, Лейпцигу, Лондоні, Відні, Лугано, Варшаві, Кракові, Туріні, Амстердамі, Барселоні, Нью-Йорку, Цюриху, Белграді, Берліні, Дрездені, Празі, Брюсселі, Мілані та інших містах світу багатьма мовами.

Особливу увагу А.Непомнящий приділив висвітленню кримознавчих праць українських істориків Дмитра Багалія, Михайла Бережкова, Івана Линниченка, Вадима Пассека, Аполлона Скальковського.

Водночас з розвитком подорожніх нотаток відбувалося становлення ще одного оригінального різновиду краєзнавчої літератури — путівників. Вмістивши в останньому розділі своєї праці перелік з 326 відомих йому видань, А.Непомнящий дійшов висновку, що за формою і змістом їх можна виокремити в кілька груп:

— путівники, підготовлені місцевими краєзнавчими силами на базі досконалого знання їхніми авторами природно-географічних та етнографічних особливостей Криму, ретельного аналізу історичних досліджень;

— компілятивні праці, автори яких не мешкали в Криму постійно і тому спиралися на раніше опубліковані краєзнавчі матеріали;

— всеосяжні довідники, де розділ про Крим був складовою загального опису курортів Чорного моря;

— спеціальні путівники, що враховували інтереси окремих категорій населення (бальнеологічні, географічні тощо).

Автор вважає першим путівником, присвяченим безпосередньо Криму працю Петра Симона Палласа, опубліковану 1803 року французькою мовою. Перший російськомовний путівник Миколи Семеновського “Путешественник (Южный берег Крыма)” побачив світ значно пізніше — 1847 року.

Знайомлячись з рецензованою працею А.Непомнящого, важко не погодитись з її оцінкою, даною завідувачем відділу національної бібліографії Національної бібліотеки України ім.В.Вернадського, доктором історичних наук В.Омельчуком, який переконаний, що це видання цілком відповідає науково-бібліографічним потребам багатогранної творчої діяльності нинішнього покоління краєзнавців.

Сам же автор запевняє, що не збирається ставити крапку в справі збирання бібліографій і подорожніх описів. Виявлення таких важливих і цікавих для історії розвитку історичного краєзнавства і краєзнавчого туризму Криму матеріалів він продовжуватиме і надалі.

Побажаємо Андрієві Непомнящому нових вагомих здобутків на цьому поприщі.

Анатолій Андрієнко